

Korompay Klára
Egy témavezető tanácsai PhD disszertáció írásához
2013

1. Néhány szó a témaválasztásról

A doktori disszertáció kiindulópontját többnyire egy olyan téma jelenti, amellyel egyetemi tanulmányai alatt – szemináriumi dolgozat vagy szakdolgozat formájában – valamilyen formában már foglalkozott a szerző. Külön feladat annak a mérlegelése, hogy a tágabb témakörből mely kérdéseket célszerű feldolgozni egy PhD disszertáció keretében (az adott szakmai szint, az adott időkeret és az adott terjedelem figyelembevételével).

Át kell gondolni ezzel kapcsolatban a vizsgálat pontos célját, az anyaggyűjtés irányát (nyelvtörténeti dolgozat esetében például a gyűjtés időbeli kereteit és a források körét), valamint a témára vonatkozó szakirodalom összegyűjtését. Nagyon fontos a feldolgozás szempontjainak sokszoros átgondolása, melynek során (nagy anyag és egyszersmind gazdag szempontrendszer esetén) valamilyen irányú szűkítés (máskor esetleg bővítés) is célszerűnek bizonyulhat. Mindez hosszú gondolkodási folyamatot és gyakori konzultációt kíván. Érdemes erre kellő energiát fordítani a munkafolyamat elején, hiszen a részletek kidolgozásához akkor logikus hozzáfogni, ha a koncepció már körvonalazódott.

Néhány gondolat nagy tudósoktól a fenti kérdések kapcsán

Bárczi Géza: Két szempontot kell szem előtt tartani, amikor szakdolgozati témát választ egy diák: 1. Legyen kedve az adott téma feldolgozásához. 2. Érezze úgy, hogy ezt meg is tudja valósítani. – Azaz: ne olyan kérdést akarjon kezdőként megoldani, amelynek megközelítéséhez esetleg több évtizedes szakmai tapasztalatra volna szükség.

Tamás Lajos: „Válasszunk valamilyen húsos falatot.”

Gombocz Zoltán: Egy híres anekdota szerint felkereste őt egy diák a következő kérdéssel: „Tanár Úr, most már az egész anyagot összegyűjtöttem, mit csináljak vele?” Gombocz állítólag így válaszolt: „Dobja ki!” – Azaz: már a cédulázás kezdetekor tudnunk kell, mik a szempontjaink, valójában mihez gyűjtünk anyagot.

2. Arról, amit mindig szem előtt kell tartani

Egészében kezdettől fogva több szálon halad a munka: vázlatírás, anyaggyűjtés, szakirodalom-olvasás. Ezekre épül majd a feldolgozás. Menet közben jó még valamire figyelni: a kutató saját észrevételeire, csírázó gondolataira, felvillanó ötleteire. Ezekből később eredeti írások is szülehetnek. Érdemes tehát őket komolyan venni, lejegyezni, akár kérdés formájában is számon tartani.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy **az egész mű** szem előtt tartása a részletmunkák során is állandó figyelmet kíván. Ezt szolgálja a vázlat, sőt a menet közben újra meg újra átdolgozott vázlat, illetve vázlat-variációk. Ezek lehetővé teszik azt, hogy a fontos és kevésbé fontos kérdéseket

rangsoroljuk, az egyes részek arányairól képet alkossunk, s a mű szerkezetében elfoglalt helyüket újra átgondoljuk. Ez folyamatos gondolkodást és kellő rugalmasságot kíván. Lehet persze menet közben bizonyos részfejezeteket elhagyni vagy újabbakat beiktatni. De közben nem szabad szem elől téveszteni a kutatás fő irányát, a kialakított koncepciót és a mű szerkezetét. A vázlat emellett kiváló eszköz arra is, hogy a szerző az időbeosztás és a terjedelem kérdéseivel állandóan szembesüljön.

3. A témavezetővel való konzultáció hasznáról és mikéntjéről

A témavezető egy tapasztaltabb kutató, aki a dolgozatíró munkáját végig figyelemmel kíséri és tanácsaival segíti. Az együttműködésnek számos formája lehetséges.

Egy példa a termékeny együttműködésre: a dolgozatíró gondolkodik, konzultál, újra gondolkodik, s azután kezd bele egy-egy fejezet megírásába. Ilyen módon a fontos kérdések előtérbe kerülnek, megfogalmazódnak, s az ehhez kapcsolódó eszmecsere (melynek során mindkét fél mozgósítja szellemi energiáit) nagymértékben hozzájárul ezek tisztázásához, továbbgondolásához. A konzultáció egyben arra is lehetőség, hogy más természetű, például szerkesztési kérdéseit is feltegye a szerző.

Egy-két példa ezek után arra, ami egyáltalán nem célravezető.

Előfordul, hogy egy dolgozatíró nem konzultál, hosszú időn át nem jelentkezik, azután egyszer csak elküldi csatolt fájlban az addig megírt (esetleg késznek tekintett) fejezeteit. Ilyenkor kiderülhet, hogy gond van a koncepcióval, talán egész más úton kellett volna elindulni. Kiderülhet az is, hogy a dolgozatíró nincs tisztában a szerkesztési kérdésekkel, nem gondolta át azokat, s írásművét tulajdonképpen végig kellene javítani. A gondokat természetesen a végsőkig fokozza az, ha mindez túl későn derül ki, esetleg akkor, amikor a dolgozatíró már versenyt fut a határidővel. Sajnos ilyen helyzetek is előfordulnak.

Ki kell tehát mondani világosan egy-két alaptételt.

PhD fokozatot az szerezhet, aki a tudományos kutatásban való jártasságát a disszertációval igazolja. Ebből az is következik, hogy a disszertáció színvonaláért a szerző felel. Nem a témavezető feladata, hogy a konzultáció elmaradásából adódó hiányokat pótolja vagy a tévedéseket helyrehozza. Ugyancsak nem az ő feladata, hogy a kéziratot szerkesztőként vagy korrektorként gondolja. Különösen nem várható el tőle az, hogy amikor a szerző már késésben van, a szükséges segítséget irreálisan rövid határidőn belül adja meg.

Alapelvnek azt kell tekinteni, hogy a szerző és a témavezető szakmai kapcsolatának fő fórumát a konzultációk jelentik. A szerző önállóan dolgozik, kérdéseit menet közben teszi fel. A témavezető segítséget ad mindezek továbbgondolásához. Néhány kérdésnek ennek során feltétlenül előtérbe kell kerülnie. Ezek közé tartozik a vázlat, a szakirodalom, továbbá a szerkesztési technika is.

Fontos, hogy a rendelkezésre álló idő ismeretében a témavezető és a szerző közösen kialakítson egy belső időrendet, amely határidőt tűz ki az egyes munkaszakaszok elvégzésére, s amelyhez a szerzőnek tartania kell magát. Ezt megfelelő időben rögzíteni kell. Amikor tehát a szerző a

Doktori Iskolától megtudja, hogy őt milyen határidők kötik, köteles felkeresni a témavezetőt az időbeosztás megbeszélésére. Ne feledjük: az idő és az energia mozgósítása ezt feltétlenül megkívánja.

4. A disszertáció szerkezete

A dolgozat szerkezetéről, a gondolatmenet fő irányáról és az egyes részek belső arányairól pontos képet ad a vázlat. Egy szépen felépített, logikus vázlat első látásra felmutatja a dolgozat erőnyeit. Nagyon fontos tehát ennek sokszoros átgondolása s ezzel szoros összefüggésben az alcímek gondos kimunkálása.

A dolgozatban értelemszerűen elkülönül egymástól néhány fő szerkezeti egység.

A **Bevezetés** számot ad a disszertáció céljáról, az anyaggyűjtés forrásairól, a feldolgozás módszereiről. Itt kerülhet sor a téma szakirodalmi előzményeinek a bemutatására is. A szorosan vett Bevezetés után nemegyszer hasznosnak bizonyulhat egy olyan „átvezető” fejezet beiktatása is, amely a témához kapcsolódó sajátos, összetettebb kérdésekről ad számot. Ilyen lehet például a terminológia megvilágítása, más esetekben a művelődéstörténeti háttér bemutatása. Ha például a szakirodalom rendkívül összetett és sok vitakérdést tartalmaz, ennek bemutatása is itt kaphat helyet. Mindig az adott téma alapján érdemes mérlegelni azokat a kérdéseket, amelyeket vagy a Bevezetésben, vagy közvetlenül utána, de mindenképpen a mű elején szükséges felvetni és tisztázni.

Még két megjegyzés a Bevezetéssel kapcsolatban. Egyes nyelvészeti irányzatokban az a szabály, hogy a dolgozat elején a szerző jelzi, hogy milyen elméleti keretben dolgozik. A nyelvtörténeti munkákban nincs ilyen kötelezettség. Természetes ugyanakkor, hogy ha valaki például kognitív megközelítésben tárgyal egy kérdést, akkor ennek elméleti vonatkozásait is kifejti. Más nyelvészeti ágazatokban (ahol például kérdőíves gyűjtés történik) van egy olyan elvárás, mely szerint a szerző megfogalmazza munkahipotézisét, s a dolgozat végén visszatér ahhoz, immár az eredmények fényében. Nyelvtörténeti munkákban ilyen követelmény sincs.

A **feldolgozó rész** kapcsán arra kell törekedni, hogy a gondolatmenet logikája minél világosabban érvényesüljön az egyes alfejezetek egymásutánjában. Ha például egy forrásanyag különféle nyelvi jellegzetességeiről kíván képet adni a szerző, célszerű nyelvi szintek szerint haladni, előre átgondolt sorrendben (például: hangtani, morfológiai, szókészlet-tani, szintaktikai stb. kérdések). Vannak általánosabb problémák, melyek elvben éppúgy felvethetők a fenti részfejezetek előtt, mint azok után. Ilyen lehet a nyelvi norma kérdése (ha például egy dolgozat középmagyar kori hangtani és morfológiai kérdéseket vizsgál). A norma elvi kérdései már a dolgozat elején helyet kaphatnak; ugyanakkor az egyes részfejezetek tanulságai feltétlenül gazdagítani tudják ennek általános elemzését is. Mérlegelni kell tehát, hogy az adott esetben mi a legcélszerűbb eljárás. Belső utalások hasznosak lehetnek ilyenkor.

A disszertáció egyik alapkövetelménye az arányos, jól tagolt szerkezet. Fontos, hogy a feldolgozás eredményeképpen néhány fő egység világosan körvonalazódjon, s hogy ezek olyan belső logikát kövessenek, mely az anyag természetéhez igazodik. Van még egy iránytű, amelyről ne

feledkezzünk meg: az arányérzék. Ha például egy alfejezet különösen tanulságosnak bizonyul és a többinél jóval terjedelmesebb, megtehetjük, hogy azt magasabb szintre hozzuk. A szerkezet alakítása állandó feladat!

Az alcímek a befogadó számára elsőrendű fontosságúak. Gondolni kell az olvasóra, aki jobban át tud tekinteni pár lapos egységeket, mint 10-20 lap terjedelmű, nagyon összetett gondolatmenetű fejezeteket. A főbb egységeken belül tehát újabb és újabb alfejezetek kialakítása a célszerű eljárás. (És még valami: „a bekezdések dicsérete”! (Érdemes utólag is tovább tagolni a szöveget, ha szükséges.)

A dolgozat végén feltétlenül megjelenik egy **Összegzés**. Ebben a fejezetben még egyszer számot kell adni a munka eredményeiről, összefoglalva annak főbb tanulságait. (Nem elegendő, ha ezek a dolgozat különböző pontjain, az egyes részfejezetek végén jelennek meg.) Mivel minden komoly tudományos munka új kérdések felvetéséhez is vezet, szerencsés dolog ezekre itt külön figyelmet fordítani, esetleg jelezve lehetséges vagy tervezett kutatási irányokat is. Ez a fejezet – éppen ezért – ilyen címet is kaphat: Összegzés és kitekintés.

A dolgozatot kellőképpen informatív és gazdag **Irodalomjegyzék** zárja. Ez kötelező elem a disszertációban. (Gyakori címek még: Bibliográfia, Felhasznált irodalom, A hivatkozott irodalom stb. A legutóbbi akkor használandó, ha minden tételre van utalás a szövegben.) Az irodalomjegyzék összeállítása során feltétlenül figyelmet kell fordítani azokra az általános munkákra, melyek a témához, korszakhoz stb. kapcsolódnak. Érdemes tehát már a munka megkezdésekor áttanulmányozni a közkeletű szintézisek, kézikönyvek, tankönyvek stb. irodalomjegyzékét. Az Irodalomjegyzék technikai kérdéseiről lásd alább, a Szerkesztési tudnivalók alatt.

Egyes esetekben a disszertáció utolsó nagy egysége egy Melléklet. Erre olyankor van szükség, ha a szerző eredeti forrásokból származó hosszabb szövegeket (esetleg fénymásolt lapokat) is csatol a dolgozathoz. Előfordul néha az is (főleg szótárszerű feldolgozásokban), hogy külön kötetet tesz ki az Adattár.

5. A vázlat formai kérdései

E tekintetben sokféle gyakorlat közül választhat a szerző. Az alapelv mindenképpen a következő: bármelyiket választja, először a dolgozat belső szerkezetét kell világosan látnia!

Vannak, akik a decimális számozást követik (vö 1., 1.1., 1.1.1. stb.). Ennek nagy előnye a tökéletes strukturáltság: a másod-, harmad- negyedrendű stb. alcímek jól elkülönülnek egymástól. A *Nyelvtudományi Értekezések* sorozat újabb köteteiben erre a gyakorlatra számos példa található. Egy kis megjegyzés: öt-hat elemből álló számsorok egy alcím élén már nem feltétlenül szépek – ám ez végső soron ízlés kérdése. A decimális számozást ne kombináljuk másfajta tagolási technikákkal.

El lehet képzelni olyan dolgozatot is, amely lényegében a betűnagyság változataival érzékelteti a címek hierarchiáját. A főcímek például csupa nagybetűből állnak, majd az alcímek félkövér kisbetűvel íródnak, egyre csökkenő betűméretet mutatva (14, 12 stb. pont), esetleg még a kurziválás lehetőségét is felhasználva. (Példa egy ilyen megoldásra: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk.,

Magyar nyelvtörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 70–97.) Fontos, hogy ilyenkor a vázlatban minden újabb alcímtípus beljebb kezdődjön, mint az előző.

Van emellett többféle olyan (klasszikus) módszer, amely a tagoláshoz a római és az arab számokat használja, esetleg betűkkel kiegészítve pl.: I., 1., A), a) stb. Ilyenkor a szerző maga alakítja ki a belső rendet, ügyelve annak logikájára.

Abban a munkafázisban, amikor a szerző a maga rendszerét kimunkálja, célszerű megnézni néhány újabban megjelent monográfiát, s kiválasztani egy olyan mintát, amely vonzó és jól követhető. Ezekből kiindulva egyszersmind a szerkesztési technikát is meg lehet tanulni! Erről lásd később (7.).

6. Néhány szó a stílusról

„A stílus maga az ember” – mondja Buffon, így ehhez a kérdéshez elvileg nem is kívánczna kommentár. Mégis van jó néhány olyan szempont, amelyre érdemes felhívni a figyelmet.

A kezdő kutató gyakran abból indul ki (többnyire persze nem tudatosan), hogy az olvasó éppen olyan jól vagy még jobban ismeri a téma szakirodalmát és a problematika egészét, mint ő maga. Ebből adódóan könnyen azt hiszi, hogy bizonyos kérdéseket abszolút közismertnek lehet tekinteni, így alig kell utalni rájuk, s akkor is csak a lehető legtömörebben. Ki kell mondani, hogy ez alapvető tévedés. A témát a szerző ismeri a legjobban, tehát neki kell gondoskodnia arról, hogy gondolatmenete az érdeklődő olvasó számára könnyen követhető legyen. A túlzott tömörség helyett ezért Benkő tanár úr egy sokat hangoztatott jó tanácsát érdemes szem előtt tartani: „Szóból ért az ember!” Ne féljünk a kérdések alapos kifejtésétől, ismert igazságok felidézésétől, a tanulságok kellőképpen világos megfogalmazásától. Ne féljünk a redundanciától sem! Túl kell lépni azon a hiedelmen, hogy az elharapott tanulságokat az olvasó maga is le tudja vonni. Nem így van; ezt a szerzőnek kell megtennie.

Érdemes úgy elképzelni az olvasót, mint egy olyan személyt, akiben megvan az érdeklődés, de akinek el kell magyarázni a kérdéseket. A „mindentudó olvasó” mítosza mellé állítsunk oda egy hétköznapiabb verziót is: az olvasó tudatlan, nehéz felfogású és feledékeny... Ki-ki próbáljon meg e két véglet tudatában úgy írni, hogy a szakember is örömét lelje benne, és annak a számára is érthető legyen a gondolatmenet, aki az olvasás során egy új területet fedez fel.

Nagy íróink idevágó gondolatai közül hadd idézzem Kosztolányi *Nyelv és lélek* című kötetéből (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971) a következőket: „Az írás egyetlen ékessége a világosság” (78); továbbá: „Az olvasót egy másodperc ezredrészéig sem szabad bizonytalanságban tartanunk” (70). Az alakuló szöveg újra- és újraolvasása során gondoljunk erre.

Másfelől ide kívánczok Szerb Antalnak azt a meglátása, hogy mivel a komoly tudománynak unalmasnak illik lennie, ami érdekes, az nem is lehet tudományos... Azért ajánlom ezt megfontolásra, mert a magyar értekező próza nagyjai szerencsére példát adtak arra, hogy a legszigorúbb mércével mért tudományossággal élvezetes stílus is társulhat. A kezdő kutatók számára ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert a tekintélytisztelet néha megbénítja a tollat, az a félelem pedig, hogy a munka nem lesz elég tudományos, olyan öncenzúrához vezethet, amelytől egyébként jó tollú szerzők egyszerre

úgy kezdenek írni, mintha botladozó iskolások volnának. Aki tud és szeret írni, az bátran írjon jól és érdekesen! A munka csak nyer vele.

Egy másik visszatérő félelem is kapcsolódni szokott az előzőkhöz. Egy nyelvészeti disszertációban szabad-e a társtudományok eredményeiből meríteni, szabad-e olyan kérdéseket is feszegetni, amelyek valamely más tudomány, például az irodalomtörténet vagy a történettudomány körébe vágnak? Gyakori hiedelem az, hogy ilyenkor szinte el kell vágni a tovább vezető szálakat, hiszen „az már nem nyelvészet”. Holott vannak kérdések, amelyek csak a társtudományok dialógusával közelíthetők meg, s közismert tény, hogy új tudományos felfedezések többnyire különféle tudományok határterületein születnek. Ha tehát a téma úgy kívánja, bátran lehet nyitni más területek felé is.

7. Szerkesztési tudnivalók, dióhéjban

Általános kérdések

Legjobb minél előbb kialakítani a szerkesztési gyakorlatot. Óriási előnnyel jár a fogalmazás során, ha kezünkre állnak a szükséges megoldások. Ezek világa rendkívül összetett, a kérdésnek ezer ága-boga van. A kellő gyakorlat elsajátításához sok idő, figyelem, türelem és következetességre való törekvés szükséges. Ugyanakkor rugalmasság is. Érdemes szerkesztési tanácsot kérni, ha szükséges.

Jó tudni azt is, hogy ahány ház, annyi szokás. Egészen más normát követ az ItK., mint a MNy. Eltér egymástól a MNy. és a Nyr. is, az egyes kiadókról vagy külföldi folyóiratokról nem is beszélve. Ezért célszerű már a munka elején tájékozódni, kikeresni egy megfelelő mintát, azt tanulmányozni és ahhoz igazodni. Fontos, hogy friss kiadványt válasszunk mintának, mert változnak a normák.

A legfontosabb szabály a gondosság és az egy művön belüli következetesség.

Van egy olyan szerkesztési gyakorlat, amely mind nemzetközi téren, mind itthon eléggé elterjedt. Ennek néhány fő elemét itt felsorolom röviden. A variációs lehetőségekre nem térek ki.

A nyelvi elemek közlésmódjának néhány alapkérdése

A vizsgált nyelvi elemet kurziválva tüntetjük fel. Pl.: A *fő* szó finnugor eredetű.

A jelentés megadására az ún. jelentésjel szolgál. Pl.: A *fő* szó legkorábbi jelentése 'fej'.

A kiejtést szögletes zárójelben adjuk meg. Pl.: A HB. *nopun* adatának valószínű olvasata [napon].

Helyesírás-történeti kérdésekről szólva célszerű átgondolni a hangok (fonémák) és a betűk megkülönböztetésének módját. Példa egy jól bevált jelölésmódra: A /cs/ hang egyik korai jele a *ch*.

Itt következik néhány gyakori, a nyelvtörténetben használatos **különleges jel**:

- Fejlődésjel: > vagy <. Előtte és utána szóköz áll. A nyílhegy iránya a változás irányát jelzi.

Például: óm. *o* > *a* hangváltozás; m. *patak* < szl. *potok*.

- Tilde (~): az egymásnak megfeleltethető adatok jelzésére szolgál. Előtte és utána szóköz áll.
Pl.: m. ház ~ f. kota.
- Csillag (*): a történetileg kikövetkeztetett alakokat vezeti be. Pl.: fgr. *kota > m. ház.

Az adatközlés módja

Ha közismert forrásból idézünk, általában elől áll ennek rövidítése, s ezt követi a nyelvi adat. Ilyenkor az évszámot nem kell megadni. Például: HB.: *hotolm*.

Ha az adatot szövegkörnyezetben idézzük, akkor az egészet idézőjelbe tesszük, s csak az adott elemet kurziváljuk. Például: HB.: „kinec odut *hotolm*”.

A TESz. adatközlési gyakorlata az egyes elemeket következetesen ilyen sorrendben adja meg: évszám, adat, forrás. Pl.: 1776: *barkátsolt* (MNY. 36: 141). Célszerű ezt a sorrendet követni, ha a gyűjtött anyag különféle korú és forrású elemekből áll.

Források rövidítése és írásmódja

A legnevezetesebb források esetében ezek rövidítését szokás használni, vö.: TA., HB., HBK. (együtt: HB. és K.), KT., KTSz. (együtt: KT. és Sz.), ÓMS., GyS., JókK., BécsiK. MünchK. stb.).

Ha a szövegben kiírjuk a forrás nevét, ma az a tendencia, hogy csak az első elem kezdődik nagybetűvel. A fentieket tehát így írjuk: *Tihanyi alapítólevél, Halotti beszéd és könyörgés, Ómagyar Mária-siralom, Königsbergi töredék és szalagjai, Gyulafehérvári sorok, Jókai-kódex, Bécsi kódex, Müncheni kódex* stb.

A kódexnevek akkor íródnak kötőjellel, ha az emlék egy személyről vagy családról kapta a nevét. Pl.: *Apor-kódex, Döbrentei-kódex* stb.

A legfontosabb források rövidítésére nézve tájékoztatást kaphatunk a TESz. kötetéből (vö. I, 43–83, valamint a II–III. kötet kiegészítései).

Irodalomjegyzék

Másképp hivatkozunk a) monográfiákra, b) többszerzős kötetekre, c) az utóbbiakban megjelent írásokra, d) folyóiratban megjelent cikkekre. Lásd az alábbi példákat, e négy típusnak megfelelően:

- a) Bárczi Géza 1963. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- b) Benkő Loránd főszerk., 1991. *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- c) D. Bartha Katalin 1991. Az igeképzés. In: Benkő 1991: 60–103.
- d) Hoffmann István 2012. Benkő Loránd, a névkutató. *Magyar Nyelv* 138–145.

Megjegyzés a kötetcímek kurziválásához: a *Magyar Nyelv* folyóirat ezt nem követi.

Ugyanott a kiadás helye és a kiadó ilyen módon jelenik meg: Gondolat Kiadó, Bp.

Egy változat a szerzői nevek írásmódjára: a kiskapitális betűtípus is szóba jöhet (BÁRCZI GÉZA).

Megjegyzés a c) típushoz: a fenti megoldás különösen akkor célszerű, ha több fejezetre is hivatkozunk egy adott műből, melynek teljes címét így nem kell minden alkalommal kiírni. Más esetekben teljes cíMLEÍRÁST is adhatunk az „In:” után a b) típus mintáját követve, azzal a különbséggel, hogy a végére hagyjuk az évszámot, s kiegészítjük azt a megfelelő fejezet lapszámaival.

Megjegyzés a d) típushoz: korábban az volt a gyakorlat, hogy a folyóiratok neve rövidítve szerepelt (MNY., Nyr., NyK. stb.), és nem az évszámra, hanem a folyóirat kötetszámára történt az utalás. Ebben a szellemben a legutóbbi írás lelohelye így adható meg: MNY. 108: 138–145.

Ha egy női név a férj családnévére utaló betűvel kezdődik, a betűrendi helyet a születési név határozza meg. Pl.: D. Bartha Katalin neve a B betű alatt jelenik meg.

A közkeletű rövidítéseket ezek ábcérendi helyén célszerű feltüntetni, itt megadva feloldásukat is. Pl.: TESz. = Benkő Loránd főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

A sorozatokra való utalás kérdése: A régebbi szakirodalom ezeket következetesen feltüntette, megadva a kötetszámot is (pl.: MNYTK. 115. sz., NytudÉrt. 38. sz.). Ma ez nem általános követelmény. Az utóbbi sorozat kötetei kapcsán ezt szokás megadni: Budapest, Akadémiai Kiadó.

A lapszámokkal kapcsolatban van egy helykímélő közlésmód is: 138–139 helyett 138–9. (Ezt követi például a MNY.)

Szakirodalmi hivatkozások a szövegben

Ezeket mindig magában a főszövegben tüntessük fel, ne lapalji jegyzetek formájában.

Ha az egész műre hivatkozunk, csak név és évszám szükséges: (vö. Hoffmann 2012).

Ha egyes részekre, akkor név, évszám és lapszám is kell.

Néhány példa erre, ismét az előző pontban szereplő típusoknak megfelelően:

- a) (vö. Bárczi 1963: 15–16),
- b) Fontos! Ilyenkor az adott fejezet szerzőjére kell hivatkozni! Lásd tehát c),
- c) (vö. D. Bartha 1991: 83–85),
- d) (vö. Hoffmann 2012: 141).

Lapalji jegyzetek

A fenti hivatkozási rendszerből adódóan ezek csak kivételesen fordulnak elő, főleg olyankor, ha szerző valamilyen külön megjegyzést kíván csatolni a főszöveghez. Technikailag célszerű a számítógép által felkínált legegyszerűbb lehetőséggel élni (vö. „Beszúrás”, „Lábjegyzet”, „Automatikus számozás”). Ügyeljünk arra, hogy a jegyzetek szövegét pont zárja.

A főszövegben a jegyzetszám helye: az adott szóalak és az azt követő valamennyi írásjel (pont, vessző, zárójel, idézőjel stb.) után.

Néhány kiemelt írásjel sajátos kérdései

• **Kiskötőjel:** toldalékok előtt ennek kell megjelennie: *-é, -ban/-ben, -hoz/-hez/-höz* stb. Gondot az szokott okozni, hogy a számítógép a kiskötőjelet nagyköötőjellé változtatja. Ezen lehet és kell is segíteni (az utóbbit töröljük, majd újra beírjuk a kiskötőjelet).

• **Nagyköötőjel szerepel:**

- lapszámok között (111–112, illetve más gyakorlat szerint: 111–2),
- évszázadokra utaló számok között (15–16. század, illetve XV–XVI. század),
- egymással összekapcsolt eltérő elemek között (magyar–francia kapcsolatok, német–magyar szótár),
- különböző szerzők, szerkesztők neve között, ha egy mű közös létrehozói (pl.: a Czuczor–Fogarasi szótár).

Ha a keresztneveket is feltüntetjük, akkor szóköz is szükséges a nagyköötőjel előtt és után. Pl.: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. Ha csak a családnevek jelennek meg, nem kell szóköz. A fenti két név tehát egy szövegbeli hivatkozásban így jelentkezik: (Kiss–Pusztai 2003).

• **Gondolatjel:** ennek formája azonos a nagyköötőjellel. Előtte és utána feltétlenül szóköz kell. Pl.: „Erre a kérdésre – mint már korábban jeleztük – számos eltérő válasz született.”

• **Idézőjelek használata:**

A szokásos típus mellett felléphet egy belső idézőjel használatának a szükségessége is, ha az általunk idézett mondat már maga is tartalmaz idézőjelet. Az utóbbit ekkor át kell alakítanunk. A magyar gyakorlatban erre a következő két jel szolgál: » és «. (Lásd a Szimbólumok alatt.)

Példa a kétféle idézőjelre: „Külön érdemes szólni a »pedagógiai optimizmus« kérdéséről.”

• **Különböző írásjelek találkozása**

Egy apró, de kényes kérdés: mi legyen a mondatzáró pontokkal **idézet + hivatkozás** esetén? A helyzetet tovább bonyolítja, hogy ilyenkor általában idézőjellel és zárójellel is számolni kell.

Egy példa magára a problémára:

Az idézett mondat vége: „... az uráliból származik.” A mi mondatunk vége: (vö. Bárczi 1963: 12).

Az idézet végén álló pontot komolyan kell venni! Kerüljük utána a kisbetűs folytatást.

Nem helyes tehát ez a típus: „az uráliból származik.” (vö. Bárczi 1963: 12).

Többféle jó megoldás is létezik, ezeket itt jelzem. Ma az a) típus a legelterjedtebb.

- a) „... az uráliból származik” (vö. Bárczi 1963: 12). [Itt elhagytuk az idézet végén álló pontot.]
- b) „az uráliból származik.” (Vö. Bárczi 1963: 12.) [A hivatkozás itt külön mondatnak számít. Ma már ritka gyakorlat.]
- c) „az uráliból származik.” (Vö. Bárczi 1963: 12) [„Lebegő” hivatkozás, pont nélkül. Elég új típus.]